शोधनिर्देशक
भगवानचन्द्र उपाध्याय
उप - प्राध्यापक

कुलप्रसाद कोइरालाका समालोचनात्मक कृतिहरूको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र
सङ्कायअन्तर्गत रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस, नेपाली
शिक्षण समितिको स्नातकोत्तर तह द्वितीय
वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
नारायण प्रसाद नेपाल
त्रि.वि. द. नं. ६-३-४०-१८६३-२००७
क्याम्पस द.नं. ७०/०६४
परीक्षा क्रमाङ्क : ४०००५७
२०७०

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस नेपाली विषयका छात्र नारायणप्रसाद नेपालले स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दसौँ पत्रका लागि कुलप्रसाद कोइरालाका समालोचनात्मक कृतिहरूको अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । निजले परिश्रम र लगनशीलतापूर्वक गरेको यस शोधकार्यबाट म सन्तुष्ट छु। यस शोधपत्रको मूल्याङ्कनका लागि रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस, नेपाली विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति २०७०।१२।२७

भगवानचन्द्र उपाध्याय

प्रमुख

नेपाली विभाग

रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस

प्रदर्शनी मार्ग, काठमाडौँ

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस

प्रदर्शनी मार्ग, काठमाडौं

मितिः २०७०।१२।२७

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय, रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पसका छात्र नारायणप्रसाद नेपालले त्रि.वि. स्नातकोत्तर तह (एम्.ए.) नेपाली विषयको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत गर्नुभएको कुलप्रसाद कोइरालाका समालोचनात्मक कृतिहरूको अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

....

डा. गोपीन्द्र कुमार पौडेल

बाह्य परीक्षक

....

भगवानचन्द्र उपाध्याय

शोधनिर्देशक तथा

विभागीय प्रमुख

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत कुलप्रसाद कोइरालाका समालोचनात्मक कृतिहरूको अध्ययन शोधपत्र मैले त्रि.वि. मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह द्वितीयवर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पारेको हुँ। यो शोधपत्र मैले मेरा आदरणीय सह-प्राध्यापक भगवान्चन्द्र उपाध्यायज्यूको निर्देशनमा तयार पारेको हुँ। आफ्नो अमूल्य समय खर्चेर स्नेहपूर्वक मलाई सल्लाह, सुझाव दिँदै सुमार्गतर्फ अग्रसर गराउनु हुने श्रद्धेय गुरूप्रति म कृतज्ञता प्रकट गर्दछु।

शोधप्रस्तावलाई विभागीय स्वीकृति प्रदान गरी शोधपत्र लेख्ने सु-अवसर प्रदान गर्नुहुने नेपाली विभागका विभागीय प्रमुख श्रद्धेय गुरु सह-प्रा. भगवान्चन्द्र उपाध्यायप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु। आफ्नो अमूल्य कृतिलाई शोध अध्ययनका लागि अनुमति दिनुका साथै उचित मार्गदर्शन गराउनु हुने रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पसमा प्राध्यापनरत शोधनायक प्रा.डा. कुलप्रसाद कोइरालाज्यूप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु। साथै यो शोधपत्रसम्बन्धी समस्याहरूलाई समाधानमुखी भएर सल्लाह दिनुहुने नेपाली विभागका सम्पूर्ण श्रद्धेय गुरुहरूप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु।

मैले प्रस्तुत शोधसम्पन्न गर्ने क्रममा अध्ययन सुविधा लिइएका त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालय, ने.रा.प्र.प्र. पुस्तकालय, रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस पुस्तकालयलाई सहयोगको लागि धन्यवाद दिन्छु।

यसैगरी मेरो अध्ययनलाई यस तहसम्म पुऱ्याई अमूल्य योगदान गर्नुहुने पूज्य बाबुआमा दुर्गाप्रसाद नेपाल र महममाया नेपालप्रति म सदैव ऋणी रहनेछु। साथै उहाँहरूको शुभाशीर्वादको सदा कामना गर्दछु। त्यसैगरी मेरा सम्पूर्ण सहपाठी मित्रहरूप्रति पनि आभारी छु किनभने उहाँहरूको हौसलाले म आफ्नो लक्ष्यभेद गर्न सफल भएको छु।

शोधपत्रको पाण्डुलिपिलाई छोटो समयमा पनि राम्रो र स्पष्ट टङ्कण गरिदिनु हुने एक्स्ट्रा प्रिन्ट आउट, डिल्ली बजारका यदुकुमारलाई पनि धन्यवाद दिन्छु।

अन्त्यमा समुचित मूल्याङ्कनका लागि यो शोधत्रपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय अन्तर्गत रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस नेपाली शिक्षण विभाग समक्ष प्रस्तुत गर्दछु।

....

शोधार्थी

नारायणप्रसाद नेपाल

रोल नं. : ७०

त्रि.वि. द.नं. ६-३-४०-१८६३-२००७

मिति: २०७०।१२।२७

विषय सूची

पृष्ठ

अध्याय : एक

शोध परिचय

१.१	विषय परिचय	१
१.२	समस्याकथन	१
१.३	शोधकार्यका उद्देश्यहरू	२
१.४	पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.५	शोधको औचित्य र महत्व	३
१.६	शोधपत्रको सीमाङ्कन	४
१.७	शोधविधि	४
१.७.१	सामग्री सङ्कलन विधि	४
१.७.२	विश्लेषणको सैद्धान्तिक आधार	५
१.८	शोधपत्रको रूपरेखा	५

अध्याय : दुई

समालोचनाको सिद्धान्त र नेपाली समालोचनाको विकास

२.१	समालोचनाको परिचय	६
२.२	व्युत्पत्ति र अर्थ	७
२.३	समालोचनाको परिभाषा	८
२.४	पूर्वीय समालोचनाको मूलभूत मान्यता	११
२.५	पाश्चात्य समालोचनाको मूलभूत मान्यता	१३
२.६	समालोचनाका प्रकार	१६
२.७	सैद्धान्तिक समालोचना र प्रायोगिक समालोचना	१७

२.८	समालोचनाको नयाँ वर्गीकरण	१९
२.८.१	बाह्य समालोचना पद्धति	१९
२.८.२	आभ्यन्तरिक समालोचना पद्धति	२०
२.९	समालोचनाको वर्गीकरण	२०
२.९.१	प्रभावपरक समालोचना	२१
२.९.२	निर्णयात्मक समालोचना	२१
२.१०	नेपाली समालोचनाको पृष्ठभूमि विकास प्रकृया	२२
२.११	नेपाली समालोचनाको पृष्ठमभूमि काल	२३
२.१२	नेपाली समालोचनाको काल विभाजन	२३
२.१२.१	प्रथम चरण : १९४८ - १९९८	२४
२.१२.२	द्वितीय चरण : (१९९६-२००६)	२५
२.१२.३	तेस्रो चरण : (२००७ - २०२४)	२७
२.१२.४	चौथो चरण (२०२५ देखि हालसम्म)	२९

अध्याय : तीन

कुल प्रसाद कोइरालाको समालोचनात्मक कृतिहरूको अध्ययन

३.१	सङ्क्षिप्त परिचय	३५
३.२	कुलप्रसाद कोइरालाका समालोचनामा आगमन	३६
३.२.१	प्रथम चरण	३७
३.२.२	द्वितीय चरण	३८
३.२.३	तेस्रो चरण	४०
३.३	कुलप्रसाद कोइरालाको समालोचनाको वर्गीकरण	४१
३.४	कोइरालाका समालोचनात्मक कृतिको अध्ययन	४३
३.४.१	काव्यिक परिभ्रमण	४३
३.४.२	नैनी महाकाव्य विहङ्गावलोकनको विश्लेषण	४३
३.४.३	'अत्यारम्भ सम्बन्धी केही कुरा' को विश्लेषण	४४
३.४.४	सीतायन महाकाव्यमाथि समालोचनाको विश्लेषण	४५
३.४.५	ऋतुविचारका विम्बको अध्ययनको विश्लेषण	४६
३.४.६	खण्डकाव्य सिद्धान्तका आधारमा सृजामाना खण्डकाव्यको विश्लेषण	४६
३.४.७	पापिनी आमाका सम्बन्धमा तीन कुराको विश्लेषण	४७

३.४.८	दम्पति खण्डकाव्य एक अध्ययनको विश्लेषण	४८
३.४.९	आत्मा घातिनीः विहङ्गावलोकनको विश्लेषण	४९
३.४.१०	केही कविका कविता भित्र रुमलिँदाको विश्लेषण	४९
३.४.११	महान् साधक तुलसीमेहरका गीत, गजल र कविताको विश्लेषण	५०
३.४.१२	गीत सिर्जना भित्रको वस्तु जगत् एक अवलोकनको विश्लेषण	५०
३.४.१३	नयाँ युगका कविता (भाग -३) का कविताहरूको विश्लेषण	५१
३.५	सृष्टि माथिको दृष्टिको विश्लेषण	५१
३.५.१	प्रयोग प्रयोगको महाख्यान सेतो ख्याकको आख्यानको विश्लेषण	५२
३.५.२	आख्यानकार दौलतविक्रम विष्ट र उनको विग्रिएको बाटोको विश्लेषण	५२
३.५.३	ज्योति ज्योति महाज्योति उपन्यासको समालोचनाको विश्लेषण	५३
३.५.४	'नानी बाबु' कथाको समालोचनाको विश्लेषण	५४
३.५.५	विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाको योगदान स्थानाङ्कन र मूल्याङ्कनको विश्लेषण	५४
३.५.६	विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाको औपचारिक सीप र प्रविधिको विश्लेषण	५५
३.५.७	बाबु, आमा र छोराको समालोचनाको विश्लेषण	५६
३.५.८	गोठाले र कोइरालाको औपन्यासिक कलाको विश्लेषण	५६
३.५.९	लाटो साथीको जलानलाई नियाल्दाः समालोचनाको विश्लेषण	५७
३.५.१०	राम्रो म का तरङ्गमा तरङ्गिकदै समालोचनाको विश्लेषण	५८
३.५.११	योजना गन्धा उपन्यासको समालोचनाको विश्लेषण	५८
३.५.१२	नागदहको स्थिति निबन्धको समालोचनाको विश्लेषण	६०
३.५.१३	नेपाली र मैथिली उखानमा प्रतिविम्बित साामजिक पक्षको विश्लेषण	६१
३.५.१४	उखानको उद्भवको विश्लेषण	६२
३.५.१५	उखानको आन्तरिक संरचना : समालोचनाको विश्लेषण	६३
३.६	धरणीधर परिक्रमा कृतिको समालोचनाको विश्लेषण	६४
३.६.१	धरणीधर कोइरालाको जीवनी	६४
३.६.२	समाजसेवी धरणीधर कोइराला	६५
३.६.३	कवि धरणीधर कोइराला	६५
३.६.४	धरणीधर विषयक कृतिहरू	६६
३.७	माधवीमाथि अन्तर्दृष्टि कृतिको समालोचनाको विश्लेषण	६७

३.८ नेपाली भाषा साहित्यमा सिन्धुली जिल्लाको योगदान : समालोचनाको विश्लेषण ६९
३.९ नेपाली साहित्य र गोर्खाली स्रष्टाहरूको विश्लेषण ७०

अध्याय : चार

कुलप्रसाद कोइरालाका समालोचनात्मक प्रवृत्तिहरू स्थान निर्धारण र मूल्याङ्कन

४.१ कोइरालाका समालोचनाको प्रवृत्ति ७२
४.१.२ ऐतिहासिकता ७२
४.१.३ जीवनीपरकता ७३
४.१.४ विधा सिद्धान्तको अवलम्बन गर्नु ७४
४.१.५ तुलनात्मकता ७५
४.१.६ निर्णयात्मकता ७६
४.१.७ आत्मपरकता ७७
४.१.८ तत्सम बहल शब्दहरूको प्रयोग तथा भाषिक क्लिष्टता ७७
४.२ कोइरालाको समालोचनात्मक मूल्याङ्कन ७९

अध्याय : पाच

सारांश तथा निष्कर्ष ८१
५.१ सारांश ८१
५.२ निष्कर्ष ८२
सन्दर्भ सूची ८३

सङ्क्षेपीकृत शब्दसूची

सङ्क्षिप्त रूप	पूर्ण रूप
एम.ए.	मास्टर इन आर्ट
डा.	डाक्टर
त्रि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
ने.वृ.श	नेपाली वृहत शब्दकोश
पं.	पण्डित
पृ.	पृष्ठ
प्रा.	प्राध्यापक
रा.रा.ब.क्या	रामस्वरूप रामसागर बहुमुखी क्याम्पस
वि.सं	विक्रम् सम्वत्
सं.	संस्करण